

FELSEFÎ BİR ANLATIM YOLU: METAFOR

Prof. Dr. İsmail YAKIT
S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi /İSPARTA
www.ismailyakit.com
yakitdu.edu.tr

I-Tanım ve Çeşitleri:

Metafor kelimesi Grekçe'den Latince'ye, oradan da diğer dillere geçmiş bir kelimedir. “*Meta*”, öte, diğer, başka; “*phoros*” da taşımak, aktarmak anlamındadır. Terminolojik olarak, aralarında çağrıştırmacı anlam bağları kurulabilen kavramları, başka ifadelerle anlatmaktır. Sözü öteye taşımak veya anlamı bir başka şekilde nakletmek demektir. Edebî bir terim olarak da; gerçek anlamların mecazî anlatım şekilleridir. diye tanımlanır. Bir başka ifadeyle: teşbih, kinâye ve sembollerle anlatımlardır. Edebî metinlerde kullanılsa da, felsefî kavramların anlaşılmasında sıkça baş vurulan bir yoldur. Felsefî ifâdesiyle metafor: soyut bir kontekste, somut terimler bulmak veya aralarında analojik bağ kurulabilen soyut kavramları, somut örneklerle anlatmaktır. Bir diğer ifâdeyle, soyut kavramların veya anlamların, somut örneklerle daha anlaşılır olarak anlatılmasıdır.

Metafor, alegori ve sembol kavramlarını çağrıştırırsa da, muhteva olarak , *mecaz*, *istiâre*, *teşbih*, *kinaye*, *darb-ı mesel(=parabole)* ve *kıyas apolog* ve *didaktik fabl* gibi edebî sanatlarla ilişkisi olan bir kelimedir. Yani metaforik anlatımlarda bu sanatlardan biri veya birkaçı bir arada kullanılır.(Yakit, *Yunus Emr. Semb...*, s. 2 vd.)

Metafor sanatına, dinî literatürlerde de sık rastlanır. Özellikle Kur'an'da bu anlatım sanatının örnekleri çoktur. Keza Hz. Peygamber'in hadislerinde önemli sayıda metaforik anlatıma rastlanır. Ayrıca İslam tasavvuf edebiyatı da, metafor sanatı açısından zengindir

Felsefe, disiplin olarak soyut kavramlarla uğraştığından, hemen hemen her filozof, çoğu kez metafor sanatına baş vurmuştur. Bunun için felsefede metafor örnekleri sayılamayacak kadar çoktur. Aşağıda tarih boyunca metafor kullanan tanınmış filozoflardan bazı örnekler göstereceğiz. Şurasını açıkça ifâde etmek gerekir ki, metafor, bir ifâde sanatı olduğu için, bir filozofun kavramı ifâde etme gücünü gösterdiği kadar, muhatabının anlama ve idrak gücünü de gösterir. Nitekim Aristoteles(MÖ.384-322): *Metafor yapmak kadar, yapılmış metaforu anlamak da bir dehâ göstergesidir.*” demiştir.

Metafor, açık ve kapalı metafor olmak üzere iki kısımdır. Açık metaforlarda filozof, benzetme edatlarına sıkça baş vurur ve açıkça bu edatları telaffuz eder: “*tıpkı, gibi, öyle ki, âdeta, benzemektedir, meselâ, yani, nitekim...*” vs. gibi edatları açıkça kullanır. Kapalı metaforlarda ise, bu edatlar kullanılmaz veya gizlenir. Anlam birden örneğe kayar ve örnekle, istenen anlam pekiştirilir. Şimdi düşünce tarihi boyunca Antik felsefeden, Yeniçağ'a kadar geçen Doğu ve Batı'nın filozoflarından ilgi çekici örnekler sergilemek istiyoruz.

II-Açık Metaforlar:

1-İlkçağ ve Ortaçağ'dan Örnekler:

Örneklerin pek çoğu açık metaforlara ait örneklerdir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bunlarda benzetme edatları açıkça kullanılmıştır.

Metafor sanatının en eski örneğine Pitagoras(=Fisagor)'da rastlanmaktadır. O, dünya hayatını, spor müsabakalarına benzetir: “*Zira bir yarışmada sporcular, satıcılar ve seyirciler vardır. Sporcuların gayesi yarış kazanma, . satıcıların gayesi para kazanmak, seyircilerin gayesi de olup biteni seyretmektir*”. Pitagoras(MÖ.570-494)'a göre, filozofların da seyircilerin içinden çıkması gerekir.(Laertius, II, 127; Keklik, *Fels. Metaf.*, s. 12-13) İnsanların meşgale ve hedeflerini üç ana kategoride toplayan Pitagoras, onları hedef için yarışanlar, bu yarışlardan çıkar sağlayanlar veya rantçılar ve son olarak da olayları seyir edenler veya değerlendirenler olarak sınıflandırmaktadır.

Hocası Sokrates'den(MÖ. 469-399) aktararak Platon(=Eflâton), insan ruhunun âdeta bir balmumu gibi olduğunu, maddî unsurların da bunun üzerine iz bırakan mühürlere benzediğini, izlerin derinliği nispetinde kuvvetli hatırlamalar olduğunu söyler. Hatırlamak ve bilmeyi balmumu metaforuyla anlatan Platon(MÖ. 427-347)'un bu örneği, kendisinden sonra düşünce tarihi boyunca, pek çok filozof tarafından kullanılmıştır.Mesela. İbn Miskeveyh(932-1030) ruh ve bedeninin birbirinden farklı iki cevher olduğunu kanıtlamak için balmumu örneğini aynen kullanmıştır. Keza Malebranche(1638-1715) da, İbn Miskeveyh'i hatırlatan bir üslûpla aynı örneğe başvurmuştur. Ayrıca Gazzalî(1058-1111), cevherin tarifi için balmumu örneğini vermektedir. Yine aynı şekilde Descartes(1594-1650)'da Gazzalî'ye benzer şekilde cevheri tanımlamak için, balmumu örneğine başvurmuştur(Keklik, *FM*, 18)

Sokrates, ruhun ölümsüzlüğünü ispat için bir metafora baş vurmuştu. Ona göre ruhla beden arasındaki ilişki, “*lir*” adı verilen bir çalgı aletine benzemektedir. *Lir*, beden, *lir*'in çıkardığı ahenk de ruh'du. Bu ifâdeler, talebesi Platon'un itirazlarına hedef olur. Bu metafor ona göre uygun bir metafor değildi. Çünkü “*lir*” kırıldığı zaman, ahenk ortadan kalkar bu da demektir ki, beden ölünce ruh da kaybolur. Halbuki olay böyle değildir. Öyleyse metaforu yeniden kurmak gerekir. Örnekleme, maksadı hasıl kılmalıdır. Ruh, görünmeyen bir musikişinastır ki, *lir* denilen bedeni çalar, hayat denilen ahengi ortaya çıkarır. Gerçekten bu metaforuyla Platon, ruhun bedenden ayrı bir varlığa sahip olduğunu ispat etmek istemektedir. Zira *lir*'in kırılması ve ahengin kaybolması musikişinasın yokluğuna delalet etmemektedir. Tıpkı, bedeninin çürüyüp hayatın yok oluşu, ruhun varlığına bir zarar vermediği gibi.(Yakıt, *Batı Düş. Ve Mevl.*, s.55-56)

Aristoteles, Demokrasi ile oligarşi arasındaki farkı kuzey ve güney rüzgarları arasındaki farka benzetmekteydi. Nitekim onun bu konuda yaptığı metafor şöyledir: “*...Rüzgarlar, nasıl ki genellikle Kuzey ve Güney rüzgarları diye iki şekil olarak kabul edilir ve diğerleri de bu ikisinin çeşitleri sayılırsa, bunun gibi hükümetlerin de başlıca iki şekil olduğu kabul ediliyor ki bunlar da, Demokrasi ile Oligarşi'dir...*”(Keklik, *FM*, 3). Aristoteles'e göre soyut olan bu kavramlar, somut rüzgar örneğiyle daha anlaşılır kılınmıştır. Nasıl ki, Güney rüzgarları, ılık, yumuşak ve insana hoş gelirse, demokrasi de insan için yumuşak, hoş ve ılık bir rejimdir. Oligarşi ise, tıpkı Kuzey rüzgarları gibi sert, soğuk ve ürkütücüdür demek istemiştir.

Salisbury'li John (öl: 1180), devletle ilgili görüşlerini beyan ederken, ülkeyi insan vücuduna benzetir. Tarım kesimini oluşturan çiftçilerin, toprakla meşguliyetlerinden dolayı, ayaklara benzediğini kaydeder. Zira ona göre, “*ülkenin yani gövdenin ağırlığını çeken,*

hareket etmesini ve yürümesini sağlayan ayaklardır. En güçlü gövde bile, ayağın desteğini kaybederse kendi gücüyle yürüyemez; ya utanarak elleriyle emeklemeye çalışır, ya da yırtıcı hayvanlar tarafından sürüklenir...”(Keklik, FM, 45)

2-Türk-İslam Filozoflarından Örnekler:

Türk İslam dünyasında edip ve şairler gibi, filozoflar da metafor sanatına sıkça başvurmuşlardır. Bunlardan açık metaforlar kategorisine giren birkaç ilgi çekici örnek vermek istiyoruz.:

Türk filozofu Farabî(870-950), yetkin bir devlet başkanı tarafından eğitilen ve yönlendirilen bir toplumda, kötü vatandaşların bulunabileceğini güzel bir metaforla anlatır. Diyor ki: *“..Erdemli şehir’de yaşayan erdemsizler vardır ki bunlar, tıpkı buğdayın arasında çıkan delice otuna ya da ekin içinde biten dikene yahut da bitkiler için yararsız hattâ zararlı olan başka otlara benzerler.”* (Farabî, Siyas.. Med., s. 52)

Ihvân-ı Safâ(X. Asır), ruh-beden ilişkisini çok sayıda metaforik ifâdelerle anlatırlar. Onlara göre, beden ve ruh *“Bir eve ve içinde oturanlara, bir şehre ve içinde bir hükümdar tarafından yönetilen vatandaşlara, bir binek hayvanı ve süvârisine, bir gemi ve denizciye veya onu sürükleyen rüzgara, tarla ve çift sürene, hattâ bir okul ve öğrencilerine..vs benzer”*.(Ihvan-ı Safa, Resâil, II, 457-460, IV, 169); Yakıt, *Ihv. Safa Fels.* s. 22).

Türk filozofu ve hekimi İbn Sina(950-1037), İleride meyveye dönüşecek ağaçlardaki çiçekler ile, ana karnında gelişim halindeki bir fötüs(=cenin) arasında kurulan bir benzerlikle metafor sanatını kullanır. Diyor ki: *“...Ana rahmindeki cenin ile anne arasındaki ilişki, çiçek halindeki meyve ile ağaç arasındaki ilişki gibidir. Tıpkı bu meyvenin henüz çiçek halindeyken düşmesinden korkulduğu gibi, ana rahmindeki ceninin de ıskatından(=düşmesinden) korkulur.”* (İbn Sina, *El-Kanun Fi’t-Tıb*, II, 579; Krş Keklik’ten naklen, F.M., 3)

İnsan bedenini bir ülkeye benzeten Gazzalî (1058-1111), organların işlevleri ile ülkedeki kamu görevlilerinin vazifeleri arasında ilişki kurarak der ki: *“...beden bir şehre benzer: El, ayak ve diğer organlar, şehrin san’at erbâbı gibidir. Şehvet, mal müdürü gibidir. Kalp, bu şehrin padişahıdır. Akıl ise, veziridir. Bunların hepsine de padişahın ihtiyacı vardır. Memleketin idaresi ancak bunlarla yürür”* (Kimyâ-yı Saâdet, s. 20). Gazzalî’nin verdiği pek çok açık metafor örnekleri içinden, onun, öğretmen ile öğrenci veya mürşit ile müridi hakkında yaptığı benzetme kayda değer bir metaforik ifâdedir: diyor ki: *“Mürşit ile müridin misali, ağaç ile gölgesi gibidir: Ağaç eğri olunca, gölgesi de eğri olur”* (Gazzalî, *İhya*, I, 59; Krş. Keklik’ten naklen, FM, 93)

Ünlü Azerî Türk düşünürü ve İsrak filozofu Sühreverdi el-Maktul’ün(1155-1191), şu metaforu, metafizik hakikatlerin bilinebilmesi ile mucize ve keramet denilen olağanüstü olayların açıklanabilmesi açısından son derece önemlidir: *“Ateşte tutulan bir demir parçası nasıl ateşin rengini ve hararetini alır ve ateşten alınınca tıpkı ateşin yaptığını yaparsa, aynı şekilde Tanrı’ya yaklaşan insan ruhları, Tanrı’dan bir takım ilahî sıfatlar kazanır ve onlardan olağanüstü haller zuhûr eder.”*(Sühreverdi, *Heyâkilü’n-Nur*, s. 33, 36; Krş. Yakıt, *Türk İsl. Düş..s.* 120)

Ünlü Türk düşünürü Mevlâna Celaleddin Rumî(1207-1273), metafor sanatını en fazla kullananlardan biridir. Eserlerinde, özellikle Mesnevî’de pek çok örneğini

bulabileceğimiz metaforik anlatımlar konusunda o, kıssaların mesaj yüklü olduğunu, asıl anlamın onun içinde olduğunu ve o anlamı yakalamak gerektiğini belirtir. Nitekim şöyle demektedir: “*Kıssaları duyup... o kıssaların suretine bağlanan, dış yüzüne kapılan kişiye benzeme...kıssa bir ölçüğe benzer, mana içindeki taneye, Akıllı kişi taneyi alır... Ne mutlu mana anlayana!*(*Mesnevî*, II, 3616-3628 –İzbudak terc.) Mevlâna ayrıca metaforik anlatımlarını hayvan motifleriyle süslemiş ve onlar ile insan karakterleri arasında anlam ilişkileri kurmuştur. (Keklik, *Mevl. Metafor Yol. Fels.* s. 45 vd.; Durak, *Mesn. Met. Anl Kul...*s.155 vd.). Şeytanî vesvese ve efsunların doğru gönüllü insanlara hiçbir tesirinin olmadığını, özü sözü bir kişinin bundan hiç etkilenmeyeceğini, o efsunların, ona müsait gönüllerde yer tuttuğunu çarpık ayakkabı metaforuyla açık bir şekilde ortaya koyar. Diyor ki: “*Çarpık ayakkabı nasıl çarpık ayağa uyarsa, şeytanın efsunu da eğri gönüllere gider, yer bulur,*” (*Mesnevî*, II, 319).

Mevlâna, mutlak hakikati idrakte, akıllı değil aşkı tavsiye etmekte ve buna metaforik bir örnek getirmektedir. Zira ona göre; denizde iki şekilde ilerlemek mümkündür. Yüzerek ve gemiye binerek. Yüzmek iyi bir meziyettir ama fazla yol alınmaz. Boğulmak bir gün mukadder olur. En iyisi gemiye binerek yol almaktır: “*Aşk ileri gidenler için gemiye benzer. Gemiye binen kişinin bir âfete uğraması nadirdir. Çoğu zaman kurtulur. Aklı, zekayı sat da, hayranlığı satın al...*” (*Mesnevî*, IV, 1403-1407(İzbudak)

Osmanlı Türk düşünürlerinden Akşemseddin (1389-1459), metafizik hakikatlerin bilinebileceğini ayna metaforunu kullanarak anlatır. Buna göre, nefsinin her türlü ahlâkî pisliklerden ve kötülüklerden arıtarak ruhunu ve kalbini bir ayna gibi parlak hale getiren sâlik, ruhu Muhammedî’yi(=evrensel akıl, ruh) ve oraya yansıyan bilgileri kendi kalp aynasında görecektir. Çünkü Ruhü Muhammedî’ye Levh-i Mahfûz’dan(=Tanrı’nın ilminden)bilgiler aksetmekte ve ilahî sıfatlar tecelli etmektedir. Öyleyse metafizik âlemin bilgileri adı geçen aynaya yansımakta ve hakikatin sırrına vâkıf olunabilmektedir(Yakıt, *Türk Isl. Düş.*s. 111-112)

Türk-İslam ahlakçılarından Kınalızade Ali Efendi(1510-1560), ahlakî konuları metaforlarıyla açıklık getirip daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Mesela cömertlik erdemini anlatırken onun zor elde edilen bir erdem olduğunu vurgular. Ona göre malı iyi yolda kazanıp toplamak zor, helal yolda harcamak ve kanaat etmek çok daha zordur. Rast gele saçıp savurmak ise daha kolaydır. Kınalızade, bu konuda hükemâya atfettiği bir metaforu kullanır: “*Mal toplamak yüksek bir dağın üstüne taş çıkarmak gibi zor, fakat harcamak ağır taşı yüksek dağdan aşağıya yuvarlamak gibi kolaydır. Ağır taşı dağın tepesine çıkarmak için bütün kuvvetini toplamak gerekirken, aşağı yuvarlamak için çocuğun kuvveti bile yeterlidir*”. (*Ahlak-ı Alâ’î*, s.71; Krş. Oktay, *Kın. Ali Ef...*, s. 199)

Geçen asrın şair tabiplerinden Abdülhakim Hikmet, duygu ve düşüncelerini şiirle ifade ederken bile, metafor kullanmayı ihmâl etmez. Yozlaştırılan bir Türkçe ile ilim ve fen konularını halkımıza anlatmanın güçlüğüne şöyle bir metaforla ilişkilendirir : “*Ahâlimize mebâhis-i ilmiye ve fenniyyeyi anlatmaya çabalamak, âdeta değnekle aslan avına çıkmaya benzer.*” O, aynı zamanda karaciğeri gümrüğe, vücuda giren zehirleri de kaçakçılara benzetir. Ayrıca mikrobu cüsse itibariyle dünyanın en küçük varlığı, yaptıkları itibariyle de bitki ve hayvanların en büyük kâtilidir. Nitekim bu husustaki beyti şöyledir:

“*Gerçi en asgâridir cüssece mahlûkâtın
Kâtil-i ekberidir cins-i nebât ü hayvân”
(A. Hikmet, Felsefe ve Hikemiyat’tan)*

3-Yeniçağ'dan Örnekler:

Yeniçağ filozofları da, kendi felsefî sistemlerinde bu sanata çok yer vermişlerdir. İfâdelerinin daha iyi anlaşılması için, metaforik anlatım onlar için de en iyi bir yol olmuştur.

Descartes(1594-1650) felsefeyi tanımlarken ağaç metaforunu kullanmıştır. Diyor ki: “...Felsefe bir ağaç gibidir: kökleri metafizik, gövdesi fizik ve bu gövdeden(=fizikten) çıkan dallar da, öteki bütün ilimlerdir...şimdi nasıl ki meyveler, ağaçların kökünden ve dallarından değil de, yalnız dallarının ucundan toplanırsa, aynı şekilde felsefenin en son faydası da, en son öğretilen bölümlerinden öğrenilir...” (Descartes, *Fels. İlke*, s. 23-24; Krş. Keklik, *FM*, 149)

Francis Bacon(1561-1626), şehveti bir fırına teşbih ederek açık bir metafor örneği sunmuştur. Şöyle diyor: “...meşru olmayan şehvet, tıpkı bir fırına benzer: alevlerini büsbütün bastırırsanız söner, fakat onu biraz havalandırırsanız, tekrar kudurur...”(Keklik, *FM*, 134)

J. J. Rousseau(1712-1778), çocuk eğitimi üzerine konuşurken, ona yaşına göre davranılması gerektiğini şöyle bir metaforla anlatır: “...Tabiat, çocuğun büyük insan olmazdan önce, çocuk olmasını ister. Bu düzeni bozmaya kalkarsak, âdeta tatsız, tuzsuz ham meyveler toplarız ki bunlar, kısa zamanda çürür, bozulur. Böylece genç bilginler, yaşlı çocuklar elde etmiş oluruz... On yaşında bir çocuğun akıl mantık dairesinde yargıya varmasını istemekle, onun 1.60 boyunda olmasını istemek birdir.” (Keklik, *FM*, 190)

Voltaire(1694-1778), dünyada herkesin konumunun kendisini aldattığını şöyle bir metaforla ifâde eder: “...Bu dünya herkesin rast gele bir basamakta yer aldığı büyük bir anfiteatr'a benzer: Herkes, hayatın en yüksek basamaklarında olduğunu sanır ve yanılır...” (Voltaire, *Feyle. Konuşm.*, I, 20; Krş. Keklik, *FM*, 5)

Yeniçağ Batı dünyasında en fazla metaforik anlatımlara yer veren filozofların içinde Schopenhauer(1788-1860)'ın ayrı bir konumu vardır. O, düşüncelerini anlatmada hep metafora başvurmuştur desek yanlış söylemiş olmayız. Mesela, toplumların *despotizm* ile *anarşi* arasında gidip gelmelerini şöyle bir benzetme ile anlatır: “...toplum organizasyonu, âdeta bir pandül gibi, iki sivri uç, iki kutup, iki kötülük arasında gidip gelmektedir: despotizm ve Anarşi. Toplum bunlardan birinden uzaklaştıkça, diğerine yaklaşır.” Schopenhauer'ın metaforlarının ilgi çekici olanlarından örnekler verelim(Bkz. Keklik, *FM*, 204-250). Ona göre:

“...Dil, bir milletin aklının ifâdesi olduğu gibi, üslup da bir yazarın doğrudan doğruya aklının ifâdesidir...”;

“...Bir işportacı şayet erkeklere saç tokası, kadınlara da pipo satmaya kalkışsaydı, onun bu saçmalığına gülünürdü. Tıpkı bunun gibi, hakikati Pazar yerine götürün ve bunu herkese satmayı ümit eden bir filozofun davranışı da çok saçma olurdu.”;

“...Üstün zekalı bir adam ile sıradan bir adam arasındaki konuşma, - ki bunlar kültür bakımından eşit olsalar bile- bir tanesi çevik atla yol alırken, diğeri de yaya giden iki kişinin birlikte seyahat etmesi gibidir.”

Schopenhauer, kendi felsefesinin İ. Kant(1724-1804) felsefesine dayandığını, o bilinmeden kendisinininkinin anlaşılamayacağını, hattâ kendi felsefesinin, Kant felsefesinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olduğunu beyan için şöyle bir metafora baş vurur: “Kant!, o zamana kadar insanların katarakt olan gözlerini ameliyat ederek açmıştır; Şimdi de o gözlere bir gözlük gerekiyor: Benim felsefemin vazifesi işte o olacaktır.”

Buraya kadar anlatılanlar hep açık metafor örnekleridir.. Filozoflar açıkça benzetme edatları kullanarak anlatmışlardır. Bundan sonra vereceğimiz örnekler, açıkça bu edatlara baş vurmadan yapılan örneklemelerdir.

III-Kapalı Metaforlar:

Kapalı metafor örnekleri, açık örnekler kadar çok değildir. Yine İlkçağdan başlayarak birer ikişer örnekle konuyu aydınlatmaya çalışalım

1-İlk ve Ortaçağdan Örnekler:

İlkçağ filozoflarından Herakleitos(M:Ö. 544-488), ifâdeleri karanlık yani anlaşılması zor usulü sahibi biri idi. Eserleri tetkik eden Sokrates'e fikrini sorarlar. O da "Anladığım kısımları dahiyane görünüyor; anlamadığım kısımların da öyle olduğunu sanıyorum"(Keklik, FM, s. 14). Burada benzetme edatı kullanmayan Sokrates, son derece nükteli metaforik bir ifâdeyle, Herakleitos felsefesinin zor anlaşıldığına vurgu yapıyor. Açık metafor edatları kullanılmadığından kapalı metafora bir örnek teşkil etmektedir.

Ortaçağ'dan Augustinus(354-430), iyi insanların iyiliklerinin bütün insanlığa olduğunu, kötülerin egemenliğinin zararının ise, başta kendilerine olduğunu beyan için kapalı bir metaforla diyor ki: " Dürüst insan köle de olsa hürdür; kötü insan kral bile olsa köledir"(La Cité de Dieu, s.333)

2-Türk-İslam Filozoflarından Örnekler:

Türk-İslam filozoflarının da genelde açık metafor örnekleri kullandıklarını yukarıda gösterdik. Şimdi de kapalı metaforlarından birkaç örnek verelim.

Müspet ilimler ve buna dayalı felsefi ekollerin *ilme'l-yakîn* mertebesinde öteye geçemediklerini ve hakikati bize olduğu gibi veremediklerini Gazzalî fil metaforuyla örneklemektedir. Gazzalî'nin bu meşhur metaforuna göre, körler okuluna bir fil getirilir. Öğrenciler tek tek bu file dokundurulur. Her biri filin bir başka yerine dokunur. Sonra bu körlerden fili tarif etmeleri ve anlatmaları istenir. Ayağına dokunan "fil sütun gibi", hortumuna dokunan "fil yılan gibi", dişine dokunan, "fil çok sert ve katı", kulağına dokunan "fil çok yumuşak ve yassı bir hayvandır" demiş. Gazzalî, bu örnekten hareketle düşünce tarihine mal olan şu meşhur sözünü söyler: "kör olan bu öğrencilerin anlattıklarının hiç biri yanlış değil ama hiç biri fil değil." Gazzalî bu analogiyle, ilimlerin her birinin kendi sahasında çüz'i olarak doğru bilgiyi verdiği ama tek başına hakikati veremediğini söyler.(Yakıt, *Türk İsl. Düş..s..* 94-95)

Türk Düşünürlerinden Sadreddin Konevî(1210-1274), filozoflar ile veliler ve peygamberler arasındaki farkı yine kapalı dediğimiz bir metaforla göstermiştir. Ona göre filozoflar ya *tecrübeci(=ampirist)*, ya *duyumcu(=sansüalist)*, ya *akılcı(=rasyonalist)* ya da *sezgici(=entiüsyonist)*dirler. Külli bilgiler adı verilen genel kavramlara yani tümellere, cüz'ilerden yani tikellerden ulaşmaya çalışırlar. Veliler ve peygamberler bunların tam tersi, yani küllilerden yola çıkarak, cüz'ilere ulaşırlar. Konevi ve hocası Muhyiddin İbnü'l-Arabî(1165-1240)'nin metaforik ifâdelerine göre, ilahi feyze nail olmuş Peygamberler, veliler ve metafizikçi filozoflar, küllilerden cüz'ilere inerlerken, filozoflar da cüz'ilerden külliere çıkarlarken bir noktada karşılaşırlar(Yakıt, *Türk İsl. Düş..s..*83)

3-Yeniçağ'dan Örnekler:

Elinde imkan olup da yapmak istemeyen ile elinde imkan olmayıp da yapmak isteyen adam arasında hiçbir farkın olmadığını, her ikisinin de yerinde saydığını ifade için J. J. Rousseau, (1712-1778) şöyle bir metafor kullanır: “...Bir kötürüm adam koşmak istese, bir çevik adam da koşmak istemese, ikisi de oldukları yerde kalacaklardır”(Keklik FM, 6) Bu anlatımda teşbih edatları kullanılmamıştır.

J. S. Mill(1806-1873) ‘un irade ve alışkanlıklar konusundaki metaforik ifâdesi şöyledir: “*İrade, arzunun çocuğudur; ana-babanın veliliğinden çıkar çıkmaz, alışkanlığın hükmü altına girer...*” (Mill, *Faydacılık*, s. 62)

Alman düşünürü Goethe(1749-1832), insan hayatının her bir dönemini âdeta bir felsefi doktrin(=görüşün) bir tezahürü gibi değerlendirir. Ona göre çocuk realist; genç, idealist; orta yaşlı, septik; ihtiyar ise mistiktir. Bu konudaki metaforu şöyledir: “*İnsanın her yaşına belli bir felsefe cevap verir. Çocuk realist görünür, çünkü kendi varlığından olduğu gibi elmanın armudun da varlığından öyle emin bulur ki kendini! İç tutkuların fırtınasına kapılmış genç, kendine dikkat etmek ve önceden hissetmek zorundadır; idealiste dönüşür. Buna karşılık şüpheli olması için orta yaştaki adamın bütün sebepleri mevcuttur; amacına ulaşmak için seçtiği araçların doğru olup olmadığından şüphelenmekte iyi eder. Sonradan yanlış bir seçim yüzünden canı sıkılmasın diye, işe girişmeden önce, iş sırasında aklını hareketli tutmakta haklıdır. İhtiyar ise hep mistisizmden yana olduğunu itiraf edecektir.*” (Goethe *Der ki s. 248*)

IV-Sonuç:

Görüldüğü gibi filozoflar, düşünce tarihi boyunca ister açık isterse kapalı olsun, kendi düşünce ve görüşlerinin daha iyi anlaşılması için metafor sanatına sıkça başvurmuşlardır. Kullandıkları metaforlarda, mecaz, kinaye, istiâre, teşbih, sembol ve darb-ı mesel, hatta fabl gibi edebî sanatlara yer vermişlerdir. Böylece soyut kavramlar ve hakikatler, aralarında analogi kurulabilecek somut örneklerle anlatılmış ve daha anlaşılır hale getirilmiştir. Ayrıca metaforik anlatımın, verilen mesajların daha ilgi çekici, etkileyici ve kalıcı bir üslûpla anlatılması gibi bir yönünün olduğu ve yüzyıllarca, bu metaforlar vasıtasıyla söz konusu mesajların aktarıla geldiğini de şahit olmaktayız.

V-Kaynaklar

Augustinus, *La Cité de Dieu*, Trad. Par Labriolle), Paris, 1941

Descartes, R., *Felsefenin İlkeleri*, Terc. M. Karasan, MEB. Yay., Ankara, 1944

Durak, N. “Mesnevî’de Metaforik Anlatımlarda kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefi değerlendirmesi”, *Uluslar arası Düşünce ve Sanatta Mevlâna, Sempozyumu Bildirileri*, 25-28 Mayıs, 2006, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, , Çanakkale, 2006

Farabî, M. *Es-Siyasetü’l-Medeniyye veya Mebâdi’ul-Mevcûdat*, terc. M. Aydın, A. Şener, R. Ayas, Kültür Bak. Yay., İstanbul, 1980

- Gazzalî**, *Kimya-yı Saâdet*, Bedir Yay., İstanbul, 1979
- Goethe**, *Goethe Der ki*, Çev. G. Aytaç, Kültür Bakanlığı Yay., 534, Ankara , 1992
- Hikmet, Abdülhakim**, *Felsefe ve Hikemiyat*, İmp. l'Est –Ouest, Paris, 1904
- Ihvan-ı Safâ**, *Resâilu Ihvani's- Safâ*, '(I-IV) Butrub el-Bustanî Neşri, Beyrut, 1957
- Keklik, N.** *Felsefede Metafor*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi basımevi, İstanbul, 1990
- Keklik, N.**, "Mevlâna'da Metafor Yoluyla Felsefe", *I: Millî Mevlâna Kongresi*, Tebliğler, s.39-74, 3-5 Mayıs, 1985, Konya, 1986
- Kınalızade Ali Efendi**, *Ahlâk-ı Alâ'î*, Bulak matb. 1248 H/ 1833 M
- Laertius, D.** *Vies, Doctrines et Sentences des Philosophes Illustres, (I-II)*, Trad. Fr. R. Génouiller, Paris, 1964
- Mevlâna C: R.**, *Mesnevî, (I-VI)*, Veled. İzbudak terc., MEB, Yay., İstanbul, 1990
- Mill, J.S.** *Faydacılık (Pragmatisme)*, Terc. Ş.N, Coşkunlar, MEB, yay., "2. Basım, İstanbul, 1981
- Oktay, A. S.**, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâ'î*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005
- Sühreverdî, Ş.** *Heyakilü'n-Nur, (Nur Heykelleri)*, MEB. Yay., İstanbul, 1949
- Voltaire**, *Feylesofça Konuşmalar ve Fıkralar*, terc. F. Baldaş, MEB, Yay., Ankara, 1947
- Yakıt, İ.** *Türk-İslam Düşüncesi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002
- Yakıt, İ.** *Yunus Emre'de Sembolizm: Çıktım Erik Dalına*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002
- Yakıt, İ.**, *Batı Düşüncesi ve Mevlâna*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000